

Aleksander Kraushar

HISTORIA ŻYDÓW W POLSCE

Armoryka

okres piastowski i jagielloński

Aleksander Kraushar

HISTORIA ŻYDÓW W POLSCE

tom pierwszy: okres piastowski

tom drugi: okres jagielloński

**Armoryka
Sandomierz 2017**

Seria: BIBLIOTEKA TRADYCJI EUROPEJSKIEJ Nr 88

Redaktor serii: Andrzej Sarwa

Projekt okładki: Juliusz Susak

Copyright © 2017 by Wydawnictwo „Armoryka”

Wydawnictwo ARMORYKA

ul. Krucza 16

27-600 Sandomierz

<http://www.armoryka.pl/>

ISBN 978-83-8064-348-2

HISTORYA
ŻYDÓW W POLSCE,

PRZEZ

Alexandra Kraushar.

I.

OKRES PIASTOWSKI.

WARSZAWA.

w Drukarni Gazety Polskiej.

—
1865.

Wolno drukować, pod warunkiem złożenia w Komitecie Cenzury, po wydrukowaniu, prawem przepisanej liczby egzemplarzy.

w Warszawie, d. 5 (17) Października 1865 r.

Cenzor, **Stanisławski.**

W S T Ę P.

Praecipuum munus historiae ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. *Tacit. Ann. III, 65.*

Kiedy w roku 1806 Napoleon Wielki, celem stanowczego rozstrzygnięcia tak zwanój żydowskiej kwestyi, ustanowił w Paryżu Wielki Sanhedrin, jedném z najważniejszych pytań zadanych zgromadzeniu żydowskich notablów było: „Czy Żydzi uważają Francją za swą ojczyznę i czy Francuzi przez nich za rodaków są poczytywani?“

Pytania te rozwiązane przez zgromadzenie w sposób zadowalniający życzenia wszystkich dobrze myślących ludzi, były owocem olbrzymiego społecznego

przekształcenia, jakiemu uległa Francya na schyłku XVIII^{go} stulecia.

Dzisiejsze reformy polityczne i społeczne, dokonywane we wszystkich prawie krajach, są tylko urzeczywistnieniem, nigdy zaś skarłowaceniem idei, za któremi ludzkość pod jarzmem przesądów jęcząca, przez długie wieki tęskniła, a bujnie plony zbierane na każdym prawie polu, rokują świetną przyszłość następnym stuleciom.

Wraz z ustaniem smutnego rozdziału panującego między różnemi warstwami ludności (1), wraz z ustaniem przesądów tamujących społeczeństwom drogę do oświaty, wraz z ustaniem nietolerancyi religijnej, rozpoczęła się olbrzymia praca na polu ekonomii politycznej, dążącej do uszczęśliwienia wszystkich bez wyjątku ludzi.

(1) Zauważył Savigni w dziele pod tyt.: *Geschichte des römisch. Rechts im Mittelalter* (Tom I p. 117), iż do ostatnich prawie czasów, sami już tylko Żydzi stali na średniowiecznym stanowisku praw *osobistych* (*jura personalia*), podczas gdy w całej Europie system praw *terytoryalnych*, do ostatecznego doszedł rozwinięcia. Szczęściem i ten ostatni zabytek średniowieczny runął bezpowrotnie.

Dziś nie ma mowy o tém, czy człowiek wyznawający takie a takie przekonania religijne, zasługuje na opiekę społeczeństwa; ale czy człowiek przyczyniający się w ten lub inny sposób, pośrednio lub bezpośrednio do ogólnego dobra, ma na swe zawołanie te lub owe środki do uskutecznienia swój pracy konieczne.

Wielka familia europejskich narodów, zawierając w swém łonie niezliczone mnóstwo religijnych związków, odmiennych, a nawet sprzecznych w swój zewnętrznej formie zasad, nie dąży ku ograniczeniu ich w raz już nabytych lub ciągle zyskiwanych prawach, ale ku usunięciu wszystkich przeszkód, jakiegoby ich rozwojowi i postępowi na drodze stanąć mogły.

Historycy, ekonomiści, poeci i filozofowie, których powołaniem jest rozsiewać ziarna oświaty i cywilizacyi po wszystkich krańcach ziemi, nie podsycają już niechęci jednych ludzi przeciwko drugim, ale głosząc tolerancję powszechną, badają źródła złego w przeszłości, chcąc je w teraźniejszości usunąć i przyszłości wskazać kierunki dalszego na téj drodze postępu.

Najlepszym miaroskazem tego usposobienia bieżącej epoki, jest lud, który oderwany od pnia rodzinnego, po wiekach cierpień i prześladowania, zdołał sobie wreszcie wywalczyć zaszczytne wśród europejskich społeczeństw stanowisko.

Dziś miarą cywilizacji każdego narodu, jest stanowisko zajmowane w nim przez potomków tego ludu. Wprawdzie nie wszędzie jeszcze nastąpiła w położeniu Żydów stanowcza na dobre przemiana, ale wszędzie widzimy starania ku urzeczywistnieniu tego upragnionego zmierzające celu, wszędzie widzimy troskliwość w podniesieniu ich pod społecznym względem do godności rzeczywistych, dbałych o dobro krajów, w których zamieszkują, obywateli.

I nasz kraj nie pozostał na uboczu, wśród tak cywilizacyjnej pracy innych narodów.

Żydzi stanowiący w Polsce ósmą część ogólnej liczby mieszkańców i przebywający tu od wieków jako nie odstępnii towarzysze w dniach lepszej lub chmurniejszej doli rodzinnego kraju, nie mogli być pominiętymi w rzędzie klass, powołanych do wspólnego udziału w pracy na ekonomiczném polu.

Główny artykuł wiary społecznej: „Wszyscy ludzie są równi w obliczu prawa,” wygłoszonym został.

Dziś idzie tylko o zastosowanie środków mających tę zasadę wprowadzić w życie i o usunięcie różnic zewnętrznych, dzielących Żydów od innych mieszkańców kraju, a których źródło spoczywa w bolesnej księdze ich wspomnień — w przeszłości.

Przyszłość nie pozostawi bez plonu tak zbawienego zasiewu.

Odrębny ubiór, zepsuty dyalekt i wyłącznie handlowy rodzaj zatrudnienia większości, są to trzy wybitne cechy w *społeczném* życiu Izraela, różniące go od wielu narodów, wśród których zamieszkuje. Mówimy w *społeczném* życiu, bo przy rozpatrywaniu tych cech, tracimy z uwagi różnice *religijne*, z innego wypływające źródła; tu zaś idzie nam o wykazanie tych mianowicie różnic, które nie będąc opartymi na przepisach religijnych, szkodę tylko przynoszą Żydom przedstawiając ich jako oddzielny *stan*, ubiorem, mo-

wą i rodzajem zarobkowania, wyłączający się od narodów, które go gościnnie u wrót swych dzielnic przyjęły.

W krajach, gdzie ucisk i prześladowanie narzuciły Żydom pęta niedozwalające im swobodnie dążyć drogą postępu, takie fanatyczne trzymanie się tych zewnętrznych form, łatwo się jeszcze da wytłumażyć; w Polsce jednak, gdzie Żydom zapewnioną była opieka narodu i władzy, gdzie nie narażeni na ciągłą obawę o swe bezpieczeństwo, swobodnie oddawać się mogli zatrudnieniom swoim, inną musiała być przyczyna tak anormalnego stanu rzeczy, i nie trudno będzie za pośrednictwem historyi dowieść, że tylko smutne a niezależne od Żydów same okoliczności, przyczyniły się do utrwalenia tych różnic, które obecnie pod wpływem dobrze pojętej cywilizacji, stopniowo się zacierają i uikną.

Żydzi przybywając do Polski, przynosili z sobą mowę krajów, z których uchodzili, ale ubiorem nie chcieli się różnić od innych mieszkańców kraju; owszem, zdaniem Łukasza Gołębiowskiego, starali się oni raczej odzieżą podobnymi stawać innym

tęj ziemi obywatelom, a szczególnie szlachcie ⁽²⁾. Nie skupieni w jedno miejsce, nie obwarowani systemem protekcyjnego prawa, nie tworzyli oni odrębnej społecznej korporacji; lecz stosując się wspólnie z autochtonami tutejszemi do krajowych zwyczajów, zdawali się być raczej nowo utworzoną w narodzie klasą, składającą się po części z rzemieślników i kupców. Liczba przybyłych podówczas Żydów, była jeszcze stosunkowo do dzisiejszej nieznaczną, ale przez przybywanie nowych gromad chroniących się przed prześladowaniem Niemców, stopniowo się powiększała i w końcu oddzielnemi prawami przez władzę ustanowionemi, rządzić się poczęła.

Z pierwszych wieków przybycia Żydów do Polski, pozostały nam w statutach zachowane niektóre przywileje, najdowodniej wykazujące, o ile Żydzi swoją zabiegliwością przyczyniali się do dobrobytu swej nowej ojczyzny, w epoce, gdy naród Polski wywalczający sobie dopiero niezależne między europejskimi narodami stanowisko, nie mógł się zajmować przemysłem i handlem, temi nieodzownemi warunkami

(2) O ubiorach w Polsce, pag. 99.

bytu każdego państwa. Żydom więc jako ludziom znanym ze swęj zabiegliwości i zrzęczności, dostała się w udziale piecza o dobro materyalne kraju, a wraz z nią i księga odrębných, ale dosyć rozległych praw.

Prawa te jednak bez względu na okoliczności czasowe, udzielane były Żydom jako odrębnęj korporacyi handlowęj, i nie dosyć że się w zasadzie swojęj najzupełnięj od służących wszystkim innym mieszczanom różniły, sankcyonowały obok tego i prawa, jakimi się owa mniemana korporacya w swych sprawach gminnych rządziła.

Zapatrując się na owe statuta ze społecznego stanowiska, niepodobna im przyznać dobroczynnego wpływu na cywilizacyą téj klasy, któręj zostały nadane; z drugięj jednak strony, odrębne te prawa jako mające podówczas niesłychaną wagę, mogły się przyczynić do przygotowania Żydów do zupełnego równouprawnienia z innymi mieszkańcami, a tém samém miałyby i swoję dodatnią stronę. W każdym zaś razie, nie wdając się w tém miejscu w rozbiór, czy te oddzielne prawa odpowiadały duchowi czasu i potrzebom kraju, przyznać potrzeba, że one bynaj-

SPIS ROZDZIAŁÓW.

	<i>Stron.</i>
Wstęp.....do	35
Rozdział I. Immigracye Żydów do Polski.....od	39
Rozdział II. Żydzi pod następcami Bolesława Krzywoustego	61
Rozdział III. Przywileje	81
Rozdział IV. Stan Żydów za Władysława Łokietka	95
Rozdział V. Żydzi za ostatniego Piasta.....	106
Rozdział VI. Światło i cienie.....	116
Rozdział VII. Źródła Kazimierzowego statutu.....	139
Rozdział VIII. Żydzi i miasta.....	148
Rozdział IX. Szkoły i Kampsorowie.....	164
Rozdział X. Przesady	181
Rozdział XI. Esterka	189
Rozdział XII. Reforma i czas	212
Noty	221

SPIS ROZDZIAŁÓW

tomu drugiego.

	<i>Stron.</i>
PRZEDMOWA	I do XIV
WSTĘP: Pogląd powszechno-dziejowy na stanowisko prawne Żydów w Europie do połowy XVI wieku	1
ROZDZIAŁ I. Żydzi na Rusi i Litwie.— Karaici i Chazarowie: Rozwój Karaityzmu w Krymie. Powstanie i znaczenie téj sekty. Odkrycia Fir- kowicza. Pierwotni żydowscy mieszkańcy Kry- mu są potomkami odrębnej gałęzi Żydów, oddzie- lonéj od pnia głównego przed babilońską niewo- łą. Moralny wpływ téj ludności na mieszkańców Krymu. Chazarowie. Sangari w źródłach Sło- wiańskich. Żydzowszczenie się Chazarów. Pań- stwowa ich potęga. Chasdaj Ibn-Szaprut. List jego do króla Chazarów—Józefa. Znaczenie Bu- lana. Odpowiedź Józefa. Upadek Chazarskiego państwa. Przesiedlenie się Karaitów do Litwy i Polski. Upadek gmin Karaickich. Żydzi w Ki- jowie. Światosławicze wypędzają Żydów ze swych Historya. II.	41

dzielnic. Wędrówki ich do Litwy. Za Giedymina są już w Wilnie. Siedliska ich. Ujarzmieni na Litwie jako wielkoksiążęcy poddani. Opieka Witolda. Przywileje przezeń Żydom nadane Kolonizacye Żydów w dzielnicach litewskich. Witold sprowadza Karaitów do Trok i Łucka. Jakób Lewi uczony Wileński. Jurisdycya Żydów za Witolda

17

ROZDZIAŁ II. Żydzi za Władysława Jagiełły. Wpływ dekretów Bazylejskiego soboru na losy Żydów polskich. Statuta duchowne prowincyi gnieźnieńskiej. Synody na Litwie. Wpływ ościennój nietolerancji. Rzeź w Pradze Czeskiej, na Szląsku, w Morawii. Klęski Żydów w Poznaniu. Rzeź w Krakowie. Magister Budek. Handel Żydów. Jadwiga zatwierdza prawo Magdeburgskie dla Lwowa. Różnica miejskich od przedmiejskich Żydów we Lwowie. Jurisdycye ich. Żydzi w Poznaniu. Bankierstwo żydowskie w Krakowie. Świadection Szajnochy. Przywilej ogólny dla Żydów przez Jagiełłę niezatwierdzony. Zbigniew Oleśnicki. Zjazd Warteński. Uroczystość ponownego otwarcia akademii Krakowskiej. Wyciąg z rękopisu Putanowicza. Monita Stanisława ze Skarbimierza. Wewnętrzne stosunki ludności żydowskiej. Sądy gminne. Appellacye od nich. Sanhedryn w Weissenfels. Historia trzech Hostyj w Poznaniu. Wyrok Warneńczyka

46

ROZDZIAŁ III. Missya Jana de Capistrano. Walka religijno-polityczna Hussytów Czeskich. Jéj skutki. Zakony Franciszkanów i Dominikanów. Jan de Capistrano inkwizytor. Jego missya. Skutki jego pobytu w Morawii i Bawarii. Capistrano na Szląsku. Wypadki Wrocławskie. Wstąpienie na tron Kazimierza Jagiellończyka. Pożar w Poznaniu. Wznowienie Kazimierzowego statutu. Depu-

tacya Żydów do króla. Kardynał Zbigniew nie sprzyja opiece króla nad Żydami. Wezwanie do Polski Capistrana. Przybycie jego do Krakowa. Bezskuteczne namowy. List kardynała Zbigniewa do króla. List Capistrana do papieża Mikołaja V. Przepowiednie misyonarza. Związek jaszczurczy. Wojna z Zakonem. Klęska pod Chojnicami. Tryumf Capistrana. Statut Nieszawski. Odwołanie żydowskiego Statutu. Zdanie Leleweła. Vasco de Gama. Fałszywe zeznania. Synod Bingenński. Prośba o pomoc. Wyprawa na Turkę. Zwycięstwa Capistrana. Przygotowania do wojny. Rzeź Żydów w Krakowie i pod Lwowem. Śmierć Capistrana i kardynała Zbigniewa. Król przywraca przywileje Żydom. Rozwój żydowskiego handlu. Stosunki z Wołoszą, Multanami, Podolem i Rusią. Żydzi litewscy. Siedlenie się Żydów na Mazowszu. Książę Bolesław na Warszawie i Czersku. Przywilój jego. Uchwały prawa zwyczajowego ziemi Sochaczewskiej. Żydzi w Warszawie. Zgon Kazimierza Jagiellończyka.

68

ROZDZIAŁ IV. Żydzi pod synami Kazimierza Jagiellona w Czechach i Polsce. Rzut oka na dzieje Żydów Czeskich. Sojusz ich z Chrześcianami przeciw pogaństwu. Synagoga Pragska. Wypędzeni z przedmieść. Składy pod Wyszehradem. Ucisk. Ucieczka do Polski. Opieka Przemysławia Ottokara. Synod Wiedeński. Lichwiarstwo Żydów. Złota bulla Karola IV. Rzeź w Pradze. Prośba mieszkańców o wygnanie Żydów z Czech. Władysław Jagiellończyk uchyla wyrok bannicyi. Wdanie się królewskie za rabinem Izraelem Bruną. Żydzi pod Olbrachtem. Pożar w Krakowie. Wypędzenie Żydów z tego miasta. Sadowią się na Kazimierzu. Wznowienie Nieszawsko-Opoczyńskiego statutu. Ponowny pożar w Krakowie.

Uchwały prowincyi Gnieźnieńskiej. Żupieztwa Krzyżaków po Bukowińskiej klesce. Dyplomaty Żyda Oszejki. Alexander wstępuje na tron. Sprzeczne zdania o sankcyi Bolesławowskiego przywileju. Statut ziemski Łaskiego. Zdanie Naruszewicza. Interpretacya Ignacego Potockiego. Niechęć Alexandra ku Żydom litewskim. Intellektualny stan Żydów w Koronie. Opieka szlachty nad nimi. Zmiana w postępowaniu Alexandra. Ulgi czynione Żydom. Prawa ich i obowiązki państwowe

96

ROZDZIAŁ V. Żydzi polscy w XVI wieku. Pogląd na panowanie Zygmuntów Jagiellonów. Błędy polityki państwowej w postępowaniu z Żydami. Kwestya obcych plemion w ciele narodowém. Ze względów ekonomicznych i politycznych. Żydzi pod Jagiellonami. Przyczyny ich odosobnienia. Względy religijne. Unia Lubelska. Zdanie Lelewela. Szkodliwy wpływ przeludnienia po miastach. Samorząd Żydów. Fanatyzm ich duchownej władzy. Małżeństwa mieszane. Zdanie Neufelda.

117

ROZDZIAŁ VI. Seniorat żydowski na Litwie. Odmienny stosunek Żydów do państwowej władzy na Litwie. Dekret Zygmunta I. Zwierzchność polityczna dla Żydów. Michał z Brześcia. Senioraty niemieckie. Wpływ wypraw krzyżowych i odrodzenia prawa rzymskiego na położenie Żydów. Edykt Ruprechta Pfalckiego. Korona nie idzie za przykładem Litwy w ustanowieniu senioratu żydowskiego Organizacya polityczna Żydów polskich. Rozprawa Gumpłowicza. Mandat Michała z Brześcia. Zatargi między Żydami na Litwie. Karaici nie chcą uznać władzy Michała nad sobą. Wyrok kanclerza litewskiego Gasztołda w tej sprawie. Szpiegostwo Żydów w służ-

bie kniazia Glińskiego. Uroczyste ich wyklęcie przez seniora Michała. Zyskowne przedsiębiorstwa Michała i jego rodziny	Stron. 126
ROZDZIAŁ VII. Potwierdzenie przywilejów. Deputacye Żydów z miast i powiatów litewskich do króla Zygmunta. Zjazd w Mielniku. Król składa w ręce Piotra Opalińskiego wielkorządcy Poznańskiego, potwierdzenie przywileju żydowskiego. Król wraca Żydom wolność siedlenia się w powiatach, z których przez Alexandra wygnanymi zostali. Niezatwierdzenie statutu dla Żydów koronnych. Oryginał przywileju znaleziony w Poznaniu. Pojedyncze miasta zyskują swobody. Król przy wyniesieniu Zygmunta Augusta na wielkorządcztwo litewskie, potwierdza przywileje ogólne mieszkańców. Conventus justitiae. Redakcyje ustaw powszechnych. Kodyfikacya praw na Litwie	138
ROZDZIAŁ VIII. Stanowisko prawne Żydów za Zygmunta I. Przywileje z 1507 i 1514 r. zapewniają Żydom swobodę wyznania. Prawą odnoszącą się do bezpieczeństwa osób i własności. Prawa migracyjne czyli swobodnego siedlenia się po miastach. Prawa majątkowe. Żydzi posiadaczami ziemskimi na Litwie. Prawo stawiania domów po miastach. Prawo trzymania sług i niewolników. Prawa dotyczące się obrotów pieniężnych, lichwiarstwa i handlu. Prawo świadczenia w sądach. Zakazy pełnienia posług publicznych. Statut Toruński z 1520 wznawia w tej mierze przywilej Horodelski z 1413 roku. Sejm Piotrkowski 1538 r.	144
ROZDZIAŁ IX. Obowiązek. System podatkowy dla Żydów ustanowiony w Cesarstwie rzymskiem, przechodzi wraz z prawem rzymskiem do Niemiec. Judensteuer. Złoty szeląg. Aurum co-	

ronarium. Didrachma. Edykt Karola IV-go. Powinności osobiste Żydów litewskich. Roboty zamkowe. Zygmunt w 1526 r. uwalnia Żydów od ich pełnienia. Starościńskie podatki. Mylne zdanie Czackiego. Podatki stałe. Czynnz z domów, placów i dorobków. Sejm Piotrkowski z 1538 ustanawia stały i ogólny podatek żydowski. Se-rebszczyzny, ordynszczyzny i ziemskie spłaty. Zygmunt uwalnia Żydów litewskich od uciążliwych podatków. Podatek wojenny. Podatek wykupna zastawionych dóbr królewskich. Census. Hibernie, podwoły i postójki 153

ROZDZIAŁ X. Jurisdykcyja. Samorząd w sprawach wewnętrznych gmin i podleganie władzom odrębnie ustanowionym w stosunku do całego państwa. Sprawy niesporne. Władza rabinów. Zygmunt stanowi starszych żydowskich w Krakowie. Perretz, Oszar Rachle i Mojżesz Fiszel. Żydzi Wielkopolscy obierają sobie seniora. Rozsądzanie sporów cywilnych i wyrokowanie w sprawach kryminalnych. Szkodliwe skutki magistratury żydowskiej. Fanatyczne jej działania. Podległość władzy wojewodzińskiej. Łukasz Górka opiekun Żydów. Porządki wojewódzkie. Władza podwojewodzega. Sądownictwo grodu stołecznego na Litwie. Żydzi jednają sobie łaskę wojewodów. Jurisdykcyja dla sporów między Żydami a Chrześcianami. Magistratury wojewódzkie, starościńskie i grodzkie. Appellacye do sądów zadwornych. Jurisdykcyje szlacheckie. Prawo ziemskie i teutońskie. Przywilej Krakowski Zygmunta I-go z 1539 r. 161

ROZDZIAŁ XI. Handel i rzemiosła. Co się przyczyniło do zapewnienia Żydom polskim handlowej przewagi. Początki ograniczeń swobód handlowych za Zygmunta Starego. Zatargi mieszczą-

stwa z Żydami. Uchwała sejmowa z 1521 r. Żydzi Lwowscy i przedmiejscy. Artykuły dozwolone Żydom. Uchylenie zakazu w 1530 roku. Żydzi w Poznaniu. Porównanie Żydów z Chrześcijanami co do opłat celnych na mocy dekretu Zygmunta z 1527 r. Dekret ogólny z 1538, ograniczający Żydów w swobodzie handlowej. Bractwa cechowe w zatargach z rzemieślnikami żydowskimi. Piotr Kmita występuje przeciw mieszczaństwu i Żydom. Żydzi bronią się piśmien-
nie.

173

ROZDZIAŁ XII. Zatargi z magistratami. Przyczyna siedlenia się Żydów po miastach. Protekcya szlachty. List magistratu lwowskiego do poznańskiego z 1521 r. Sojusz między miastami przeciw Żydom. Restrykcyje magistratu poznańskiego. Wdanie się Zygmunta. Prośba Poznania do margrabyń Jadwigi żony elektora Joachima Brandeburskiego. Wstawienie się Łukasza Górki za Żydami. Zygmunt wypędza Żydów z Warszawy w 1527 r. Zdanie Czackiego.

185

ROZDZIAŁ XIII. Wpływ Reformacyi na stan Żydów za Zygmunta Starego. Pierwsze objawy nauki Lutra w Polsce. Przyczyny szybkiego wzrostu reformacyi. Duchowieństwo mianuje odstępstwo od Kościoła — żydowszczeniem się. Występuje przeciw Żydom. Sprawa Malcherowej w Krakowie. Pogłoski o prozelityzmie Żydów. Żydzi chcą wywędrować do Turcyi. List Sułtana do króla. Współcześnie z temi wypadkami i na Litwie szerzą się pogłoski o nawracaniu się mieszkańców na żydowską wiarę. Źródło tych pogłosek Odszczepieństwo w łonie duchowieństwa greckiego za panowania Jana Bazylewicza III. Fanatyk Scharia. Odszczepieństwa w Moskwie i Nowogrodzie. Nowochrzczeni żydowscy. Arcybiskup Genna-

dyusz. Wyrok przeciwko żydowskiemu sekciarstwu. Odgłosy tej sprawy na Litwie. Błądność zarzutów. Ich skutki. Prześladowanie Żydów w Koronie. Żydzi tworzą sobie oddzielny ubiór w 1538 r. Król wysyła na Litwę dworzan Antoniewicza i Korczujsa dla śledzenia sekciarstwa żydowskiego. Bezprawia urzędników. Ucisk Żydów na Litwie. Wysyłają deputacye do króla. List Zygmunta do Rady Litewskiej z 1539 roku. Dobroczynne jego skutki. Synod Piotrkowski. Dekreta biskupa Gamrata, z 1542 r.

192

ROZDZIAŁ XIV. Stan oświaty Żydów za Zygmunta Starego. Oświata Żydów na Zachodzie w wiekach średnich. Rozwój umysłowości Żydów w Polsce. Jednostronny jej kierunek. Szkoły: portugalska, hiszpańsko-włoska i niemiecko-polska. Metoda Pilpul. Rabbi Mardochaj i Rabbi Izaak talmudyści. Akademie żydowskie. Świetny ich rozwój. Rozgłos uczonych żydowskich w XV i XVI w. Dawid ben Jakób Schoberschin. Gedalia ben Schelomo Leibschütz. Żyd Leonard. Czynność wydawnicza za Zygmunta Starego. Rabbi Aaron z Kazimierza i dzieła jego Sephir Hemisoth i Jad-Chazaka. Rektorowie akademii żydowskich. Przedruk dzieła Palkeiry w Krakowie o potrzebie uczenia się nauk świeckich. Odezwa synodu rabinicznego do Żydów Polskich. Przewaga niemieczyzny stoi na przeszkodzie polszczeniu się Żydów. Podróże ich i dzieła. Medycy i astrologowie żydowscy

217

ROZDZIAŁ XV. Prawa Żydów za Zygmunta Augusta. Zygmunt August obejmuje rządy. Sejm Piotrkowski. Deputacya Żydów koronnych do króla. Zygmunt wznawia statut Kazimierza Jagiellończyka. Żydzi litewscy stopniowo podchodzą pod rządy żydowskiego przywileju koronne-

go. Kodyfikacya praw. Charakter redakcyi Przyłuskiego. Zbiór Herburta. Stanowisko prawne Żydów za tego panowania. *Securitas* zastępuje dawną *libertas*. Bezpośrednia opieka panującego. Miejscowe ograniczenia. Ścieśnienie swobody świadczenia w sądach. Prawa majątkowe miejscami ulegają ścieśnieniu. Prawa arendowania, dzierżawienia ceł, myta, czopowego i szelągnego. Ryżanie uprasza Żygmunta o opiekę przeciw Żydom. Pakta z miastami i prawa dotyczące się żydowskiego handlu

ROZDZIAŁ XVI. Obowiązki. Tatarzy pustoszą Ukrainę. Król nawołuje bezskutecznie sejmujące stany do narad nad obroną kraju. Bez względu na protestacye sejmu, król z własnego ramienia wydaje uchwały ogólne. Postanawia podatek *pogłównego żydowskiego*. Zasady tego poboru. Na Litwie uchwalony wspólnie *podatek obrony*. Król nakazuje spisać dobra nierucbome Żydów litewskich dla nałożenia na nie podatku. Uniwersał poborowy Piotrkowski z 1563 r. Ponowienie tego dekretu w 1567 r. Falszywe dane statystyczne. Trudność w obliczeniu ludności żydowskiej. *Subsidium generalis contributionis*. Koleje tego podatku 235

ROZDZIAŁ XVII. Jurysdykcyja. Rozszerzenie attribucyj zarządów gminnych. Listy królowej Bony do namiestnika Kimbara z 1549 r. Dekreta królewskie z 1551 r. dla Wielkopolski i Mazowsza. Spory między rodziną Judyczów na Litwie. Przywileje pojedyńczym gminom udzielone. Jús gladii nadane zarządom gminnym. Zgubne jego skutki dla postępu Żydów. Fanatyzm naczelników. Lwów i cała Ziemia Ruska, dekretem królewskim uprawnione do obrania seniora w osobie doktora Salomona 240

Historya. II.

- ROZDZIAŁ XVIII. Handel i rzemiosła.** Zygmunt August otacza opieką handlujących żydowskich. Posyła dworzanina Jędrzejowskiego do Cara Jana Bazylewicza z prośbą o dozwolenie Żydom kupczenia w Rossyi. Odmowna odpowiedź Iwana. Inflanty nie dopuszczają Żydów do siebie. Warunek Unii z Polską. Większa swoboda na południu. Handel wewnętrzny. Dekret z 1557 r. Restrykcyjne rozporządzenia z 1562 roku. Sejm egzekucyjny Piotrkowski i jego uchwały, tyżące się handlu Żydów. Żydzi zawiązują handlowe stosunki z Gdańskiem, Podolem i Rusią. Don Józef Nasi wstawia się za nimi. Korrespondencya króla z Don Józefem. Cechy i zatargi ich z Żydami 217
- ROZDZIAŁ XIX. Stosunki miejskie.** Pakta Żydów z miastami. Przedstawienia magistratu poznańskiego. Jego środki względem Żydów. Ucisk ludności. Układy w miastach innych. Żydzi na Kazimierzu. Ugoda Żydów Barskich. Ponowny układ Żydów z Poznaniem. Rozrost Lublina. Opieka wojewody Tęczyńskiego nad Żydami. Darowizny jego. Żydzi wypędzeni z Sieradza i Wielunia. Wracają do Warszawy, z kąd ponownie w 1570 r. wypędzeni. Żydzi w Bieczu i Krośnie. Stosunki we Lwowie. 255
- ROZDZIAŁ XX. Spory religijne w epoce Reformacyi.** Wpływ reformacyi na rozwój umysłowości w Polsce. Jój znaczenie. Jednostronne pojmowanie jój źródła przez Żydów. Obudzenie się ducha do badań teologicznych. Zagraniczni sekciarze znajdujący w Polsce schronienie. Czechowicz i Budny. Wystąpienie Izaaka ben Abrahama do dysputy. Jego żywot i pisma. Uczniowie ben Abrahama. Dzieło jego Chisuk Emunah. Wziętość tego dzieła w Europie. Przekłady na języki: hiszpański,

łaciński, niemiecki i angielski. Przekształcenie jego treści. Korrecta według pierwowzoru Trockiego. Zdanie uczonego Jakóba z Bełżyc i polihistora żydowskiego Salomona del Medigo. Książę Orleański polemizuje z treścią Chissuk Emunah. Zdanie encyklopedystów francuzkich o wartości dzieła Rabbi Izaaka.	261
ROZDZIAŁ XXI. Legacya biskupa Lippomana. Rozwój reformacyi za Zygmunta Augusta. Synody braci Czeskich, anabaptystów i sakramentaryuszów. Duchowieństwo domaga się przystania legata papieżkiego do Polski. Przybycie Lippomana. Jego działania na Litwie. Prześladowanie Żydów. Proces Łażeńckiej w Sochaczewie i spalenie Żydów. Protest króla i szlachty przeciw temu postępkowi legata. Pisarze Zygmuntojscy stają w obronie prześladowanych. Dzieła Wyjera.	274
ROZDZIAŁ XXII. Saul Wahl. Pomyślny stan Żydów na Litwie. Ich bogactwa i znaczenie. Rzeczpospolita Babińska. Saul Wahl. Jednonocne rządy. Podanie. Dziełko Hirsza Edelmana. Odkrycia Jolowicza w Oxfordzie. Opis Lelewela. Potomkowie pseudo-królewscy	279
ROZDZIAŁ XXIII. Oświata Żydów za Zygmunta Augusta. Akademie żydowskie. Ogniska literackiego ruchu. Lublin zanosí prośbę do Zygmunta Augusta o dozwoleńie wystawienia żydowskiego gimnazjum. Dekret królewski. Wyswobadza rektorat szkolny z pod fanatycznej władzy rabina Szachnowicza. Przedruk Miszny w Lublinie. Talmudy, Babiloński i Jerozolimski. Przywileje królewskie udzielone księgarzom poznańskim i krakowskim. Uczeni krakowscy. Mojżesz Isserles i jego dzieła. Uczeni lwowscy i lubelscy. Jehuda Vega i Salomon. Naftali Hirtz. Uri ben Simeon	

z Białej. Astronom Szymon z Ginsburga na dworze Zygmunta Augusta. Medycy żydowscy na Ukrainie. Zdanie o lekarzach żydowskich z tej epoki Christiana Arnolda. Aschkenazi doktor i arcyrabbin krakowski. Salomon Kalwar. Karaimi lekarze. Król wynosi prawnika Hirsza z Lubomli na stopień doktora prawa Mojżeszowego. Stopniowy upadek umysłowości Żydów polskich. Przyczyny tego stanu	287
UZUPEŁNIENIA. I. Żydzi na Szlaku w wiekach średnich.	299
II. Don Józef Nasi, Izraelita książę Naxos w XVI wieku.	305

ZNACZNIEJSZE OMYŁKI.

Str. 130, wiersz 16 od góry	zamiast: Koronie	ma być: Królestwie.
„ 263, „	1 od dołu	zamiast: wywarzeć mogło
„ 281, „	w notce „	1354 ma być: 1854.